

Ophoping zand en water brengt leven in rivierengebied

Een onstuimige dag eind januari in de Ooijpolder bij Nijmegen. De uiterwaarden langs de Waal zijn net weer goed toegankelijk na het hoge water eerder die maand. De Oude Waal, een afgesloten rivierstrang vlak langs de winterdijk, staat nog helemaal vol. Gijs Kurstjens houdt dat graag zo. Hij bracht in het project 'Rijn in Beeld' de resultaten van twintig jaar natuurontwikkeling langs de rivier in beeld. Een succesverhaal. Maar ondiep moeras en zand bieden nog extra kansen, denkt hij.

— Koen Moons (redactie)

Gijs Kurstjens

foto's Koen Moons

> BIJ DE OUDE WAAL loopt vanaf de dijk een weggetje richting de Vlietberg, een bewoonde terp midden in de uiterwaarden. Hier, nabij de dijk, kwam het rivierwater een paar weken geleden met geweld de Oude Waal instromen. "Deze sluis wordt bij hoogwater opengezet en kan na het hoogwater vrij snel weer dichtgezet worden om water vast te houden", vertelt Gijs Kurstjens van Kurstjens ecologisch adviesbureau.

Kurstjens onderzocht samen met Bart Peeters (Bureau Drift) in het project Rijn in Beeld wat de ontwikkelingen in de uiterwaarden sinds de komst van Plan Ooievaar hebben opgeleverd. Vrijwel alle belangrijke partijen (de Provincie Gelderland ontbreekt) zijn betrokken bij het project: Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat, Waterschappen, delfstoffenwinnaars en de programmadirectie Ruimte voor de Rivier. Binnen het project werden heel veel aspecten onderzocht en veel rapporten geschreven. Het zijn vooral succesverhalen. In het gebied waar we nu zijn, zijn twee aspecten te zien die volgens Kurstjens echter nog wel wat meer aandacht verdienen: moerasvorming in stilstaande wateren en ruimte voor zandafzetting. "Na Plan Ooievaar verscheen al het rapport 'Levende rivieren', waarin onder andere de kansen van meestromende nevengeulen wordt besproken. Maar daarnaast zijn ook stilstaande moerassige stukken van belang. Wat we hier voor ons zien is een zogenoemde natte overstromingsvlakte. Dat wil zeggen dat het na overstroming lang onder water blijft staan. Als de sluis dicht is, trekt het water heel langzaam via de bodem weg. Daardoor krijg je vanaf de winter tot aan de zomer een heel geleidelijk zakkend waterpeil. Je krijgt daardoor steeds tijdelijke moerassige stukjes. Voor de bedijking van de rivier door de mens, waren er in het rivierengebied heel veel van dat soort kleine moerassen. Die waren in de komgronden te vinden, het stuk dat nu tussen de huidige winterdijk en de stuwwal ligt. En ook aan de andere kant van de rivier waren er in de hele Betuwe moerassen te vinden. Nu is er in de binnendijkse gebieden weinig ruimte

meer voor moeras, daarom zou het mooi zijn als ze her en der buitendijks terugkeerden. Er is nu wel meer ruimte voor dynamiek; uiterwaarden overstromen snel, maar het water zakt ook snel weer weg. Wat we missen is die laag-dynamische natuur. Die is ook heel waardevol. Niet zozeer voor de planten, maar wel voor voedsel - macrofauna en vissen - waar watervogels op afkomen. Zoals nevengeulen een hele voedselketen aan stromingssoorten op gang brengt, zo heb je dat hier met soorten van stilstaand water. En het zijn niet altijd heel zeldzame soorten, maar het gaat wel om grote aantallen. Als je naar het buitenland gaat, naar voorbeeldgebieden als de Donau, dan zie je die nog, die plassen met enorme aantallen vogels. Het wordt mij steeds duidelijker dat dat hetgene is wat nog mist in de Nederlandse riviernatuur.”

Voedselexplosie

We lopen verder langs het ondergelopen land. Uit het water steken stammen en takken met duidelijke vraatsporen van een bever. “Verderop was zijn burcht, die is ook ondergelopen”, wijst Kurstjens. “Dat is trouwens ook echt een succesverhaal, die bevers. Daar zijn er nu zo’n honderd van in de Gelderse Poort en ze verspreiden zich steeds verder.” Grote delen van de uiterwaard staan nog onder water. Een gewenste ontwikkeling dus, maar het waterpeil zal komende dagen toch iets verder wegzakken dan afgelopen jaren is gebeurd. “We hebben een proef gedaan van twee jaar waarin we bij een hogere waterstand de sluis al dicht deden. Dat was daarvoor altijd op circa 8,5 meter, tijdens die proef was dat op ruim 10 meter. Als het water via de bodem wegtrekt, zakt het waterpeil zo’n 1 tot 1,5 centimeter per dag. Dat betekent dus wel dat een groot oppervlak bijna anderhalve maand langer onder water staat, dus tot in de zomer. Dan krijg je echt moeras. We hebben onderzocht wat dat oplevert. Je ziet dat er op deze voedselrijke grond een grote bulk aan waterdiertjes komt, allerlei slakjes en wormpjes, geen bijzondere soorten, maar er komt wel weer vis op af. Die kunnen hier ook goed paaien. Daarnaast zijn er ook veel amfibieën geteld. En er kwamen vogels als ooievaars, lepelaars, zilverreigers en roerdompen op af. Er is dus een enorme voedselexplosie geweest in die korte tijd, waar duidelijk veel dieren van profiteren.”

De proef is echter voorbij en het waterschap houdt voorlopig het oude peil aan, omdat eerst onderzoek moet worden verricht naar kwel richting binnendijks landbouwgebied. “In het kader van de Kaderrichtlijn Water is Rijkswaterstaat wel geïnteresseerd in een hoger peil”, zegt Kurstjens, “vanwege de positieve effecten op vissen en macrofauna. Er wordt nu een modelstudie gedaan. Ik zou zelf liever de proef

nog eens overdoen en in de praktijk kijken wat er gebeurt, maar daar kiest het waterschap niet voor.”

Stadswaard

We kruipen door een haag van meidoorn naar de zomerdijk, waarop een doodlopende weg ligt richting de bewoonde Vlietberg, de belangrijkste reden om de zomerdijk niet weg te halen of te verlagen. Aan de vloedlijn is te zien dat het water tot net onder de weg is gekomen. Aan de andere kant van de weg ligt de zogenoemde Stadswaard. Als het aan Kurstjens ligt, wordt het ook echt een uiterwaard voor de stadsbewoners. “Dit is een prachtige gelegenheid om de stadsbewoners kennis te laten maken met de riviernatuur. Ik zou graag zien dat oude nevengeulen, die je nog wel kunt herkennen, meestromend worden en dat mensen daar ook gewoon kunnen recreëren in de zomer. Als het goed is, komt er ook een bruggetje waardoor je direct vanaf de Waalkade de Stadswaard in kunt lopen. Zo kunnen al die mensen uit Nijmegen zien wat hier ontstaat, dat is natuurlijk

heel goed voor het draagvlak.”

We lopen richting de rivier. Op de oeverwal is te zien hoe de rivier stukken grond heeft weggeslagen. op andere plekken is een klein laagje vers zand tussen het gras te zien. “Dit is een ander succesverhaal van de natuurontwikkeling in het rivierengebied, de stroomdalsoorten die op dit soort zandige plekken opkomen. De hoeveelheid zand die nu is afgezet, stelt niet zoveel voor. Echte hoogwaters die zorgen voor een dikke laag zand, komen maar eens in de vijf of tien jaar voor. Maar als dat gebeurt, zou hier een rivierduin kunnen ontstaan, zoals die in de Millingerwaard is te zien. De wind staat hier goed in elk geval.”

In de jaren vóór Plan Ooievaar gold de IJssel als voorbeeld van een rivier waar nog laatste restjes riviernatuur gespaard waren gebleven. Nu doen de Waaluiterswaarden het echter beter. “Die ontwikkeling van stroomdalvegetatie zie je daar niet, dat komt doordat er tussen de kribben ook overal stenen liggen. Die liggen daar met name ten behoeve van de landbouw, om afkalving te voorkomen. Daar waar de land-

bouw verdwenen is, kunnen die stenen dus best weg. Je zult zien dat je daar dan dezelfde ontwikkeling krijgt.”

Agrarisch natuurbeheer

Terwijl we langs de Waal verder lopen, vertelt Kurstjens ook over de evaluatie die zij uitvoerden van het agrarisch natuurbeheer in het rivierengebied. “Dat is echt zonde van het geld”, stelt hij onomwonden vast. “In het rivierengebied werkt dat niet, voor andere gebieden kunnen we daar niets over zeggen, die hebben we niet onderzocht. Maar in het rivierengebied zie je dat weidevogelbeheer bijvoorbeeld nauwelijks effect heeft, de grutto gaat hier hartstikke hard achteruit. Weidevogelbeheer kun je beter doen in grote gebieden in Friesland, maar niet in het rivierengebied. Ook de floristische pakketten geven nauwelijks goede resultaten. Een weiland verandert wel van alleen Engels raaigras naar een vegetatie met tien tot vijftien algemene soorten, maar meer is het vaak niet. Terwijl je op plekken waar je zanddynamiek toelaat, al snel veertig echt bijzondere soorten hebt.”

Als we bijna de stadsbrug hebben bereikt, buigen we om richting de dijk en lopen langs de oude nevengeul, waar nu daadwerkelijk water doorheen stroomt. “Dit moet wel vanuit de Oude Waal komen, blijkbaar staat de sluis nog niet helemaal dicht.” Verderop is ook de loop van de oude geulen nog te zien; natte laagtes met begroeiing van wilgen. Als het plan van Kurstjens wordt uitgevoerd, worden deze geulen in de nabije toekomst direct gevoed vanuit de rivier, wat ook weer voor extra zandtoevoer zorgt op de oeverwallen.

Biljartlakens

De inrichtingsmaatregelen voor natuur in de uiterwaarden – afgraving van klei en zand, aanleg van nevengeulen – ging lange tijd hand in hand met de gewenste rivierkundige ontwikkeling. Deze delfstofwinning zorgde bovendien voor de financiering. Maar blijft de coalitie van delfstofwinnaar, natuurbeheerder en rivierbeheerder in stand? Een heikel punt bij natuurontwikkeling in de uiterwaarden is altijd de vorming van ooibos, die op sommige plekken proble-

men zou opleveren bij de doorstroming. Plekken die we eerder zagen, waar een groot deel van het jaar water staat, kunnen dit probleem volgens Kurstjens tegengaan. Wilgen krijgen nauwelijks de kans te kiemen. Daarnaast wordt op sommige plekken ook ooibos verwijderd, in het kader van cyclisch natuurbeheer, zoals dat vroeger door de rivier werd gedaan. Toch is het de vraag of natuurontwikkeling en rivierveiligheid samen op kunnen blijven gaan. Kurstjens kan er weinig over zeggen. “De maatgevende afvoer gaat nu van 15.000 naar 16.000 kuub per seconde bij Lobith. In de plannen van commissie Veerman wordt gesproken over 18.000 kuub. Als we aan die norm moeten voldoen, is het de vraag dat nog samengaat met natuur of dat het ‘biljartlakens’ moeten worden. Maar ik zou dan toch eerst kijken of er bovenstrooms meer kan gebeuren. We moeten oppassen dat we het rivierlandschap niet alleen inrichten voor een event van 1 keer per 100 jaar, maar ook ecologisch en economisch aantrekkelijk houden gedurende die 99 andere jaren.”

Terug bij de Oude Waal inspecteert Kurstjens nog eens de sluis. Hij blijkt inderdaad nog open te staan, al hoopt hij dat het niet meer voor lang is. “Ik hoop dat we binnen enkele jaren het hoogwater kunnen vasthouden, want dat kan nog mooie nieuwe verrassingen opleveren.” <

redactie@vakblad.nl

Slotsymposium Rijn in Beeld

Op donderdag 19 april 2012 vindt het grote slotsymposium 'Rijn in Beeld, kwaliteit loont' plaats in de Deventer Schouwburg (en 's middags op een boot op de IJssel tussen Deventer en de Duursche Waarden). De dag is bedoeld voor iedereen die als werknemer, bestuurder of anderszins betrokken is bij de ontwikkeling van het rivierengebied. Zie www.rijninbeeld.nl.